

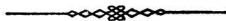
SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

ANDRA BANDET.

2:a häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
Svenska Fornminnesföreningens tredje allmänna årsmöte i Visby den 31 Juli, 1 och 2 Augusti 1873	97
DJURKLOU, G., Svenska sagor i svenskt landsmål	147
STJERNSTEDT, A. W., Om Gotlands jordfynd och i Visby slagna mynt	158
HERMELIN, O., »Stenkloten» på ättehögarne med träsnitt .	166
<i>Stenkors på Gotland. 2 planscher till föregående häft.</i>	

Om Gotlands jordfynd och i Visby slagna mynt.

Af

A. W. Stjernstedt.

Då till fornminnen böra hänföras alla de saker från forn-tiden, hvilka kunna lemna upplysning om ett lands äldsta historia och kultur, måste ock de mynt, som från äldsta tider genom jordfynd blifvit till våra dagar bevarade, räknas till sådana minnen. Dessa mynt äro mången gång bland de säkraste och bästa hjälpmedlen för bestämmandet af den ungefärliga tiden, då öfriga jemte dem i jorden funna fornsaker varit begagnade. Bland fornsaker, som tillhöra sten- och bronsåldern, har naturligtvis icke kunnat anträffas några *mynt*, men bland dem, som tillhöra den nordiska jernåldern, hafva i våra jordfynd oftast äfven funnits mynt, hvilka äro af stor vikt och betydelse för kännedomen om vårt lands äldsta kulturförhållanden. För att endast hålla oss till den provins, inom hvars hafbegränsade område vi nu vistas, och hvilken i sanning skulle kunna kallas våra fornminnens rika guld- och silfvergrufva, så hafva här gjorts de måhända värderikaste jordfynden, jemnförde med fynden i hvilken annan svensk provins som helst. Af dessa fynd och just genom de mynt, som i den bland andra fornsaker påträffats, hafva, för tiden från början af vår tideräkning till och med elfte århundradet, viktiga upplysningar och häntydingar erhållits om Nordens handelsförbindelser, först med Österlandet och sednare med södern, äfvensom om nordboernes härnadståg till aflägsna länder.

I jordfynd på Gotland hafva förutom andra fornsaker anträffats: *romerska, romerskt-byzantinska, kufiska, tyska, anglo-sachsiska* samt *skandinaviska* m. fl. mynt¹⁾. De *romerska*

¹⁾ Om alla dessa jordfynd jemnför: *Hildebrand*, Anglo-Sachsiska mynt i svenska Kongl. Myntkabinettet samt *Montelius*, Från jernåldern.

mynten tillhöra sista hälften af första samt något öfver andra århundradet af vår tideräkning och äro alla af silfver, med allenast ett känt undantag af guld, slaget af Titus år 71 och funnet 1844 jemte en större öppen ring af guld och en dylik af s. k. elektrum, samt en hamrad guldtacka, vid Valla i Klinte socken. Dessa romerska mynt äro vanligtvis mycket nötta, hvaraf kan slutas att de hit inkommit på långa omvägar. Tiden för dessa mynts nedläggande i jorden kan sannolikt icke antagas sednare än i tredje århundradet. De *romerskt-byzantinska mynten* äro alla af guld och väl bibehållna, samt hafva ofta en ögla i kanten, hvaraf torde kunna slutas att de snarare varit här begagnade såsom prydnader än såsom gångbart mynt. De äro slagna nästan alla under 5:te århundradet och finnas ofta tillsammans med guldbrakteater, ringar och andra smycken, hamrade stänger, sönderhuggna tenar m. m. allt af guld och s. k. elektrum. Måhända hafva dessa mynt och dyrbarheter kommit hit till Norden med invandrande kolonister, eller ock blifvit hitförda af nordboer, som återvändt från den riktande väringatjensten hos de byzantinske kejsarne. De *kufiska mynten*¹⁾, alla af silfver, äro slagna i 8:e, 9:e och 10:e århundradena och anträffas jemte ringar och andra prydnader, gjutna tackor och uthamrade stänger m. m. allt af silfver. Att döma af deras preglingsorter, synas dessa mynt hafva blifvit förda genom Ryssland till Östersjöns stränder och stannat företrädesvis i Sverige samt der till största delen på Gotland och på Öland. Dessa mynts talrikhet, ända till tusende i somliga fynd, häntyda på, att de varit begagnade i handeln. En af de viktigaste omsättningsorterna i Norden vid denna tid var otvifvelaktigt Visby²⁾, hvilket ock förklarar den stora mängd af dessa slags mynt, som på Gotland blifvit funna. Då efter medlet af tionde århundradet de kufiska mynten blifva i våra jordfynd mera sällsynta, och samtidigt härmed de *tyska mynten*, alla af silfver, börja att i allt större mängd deri förekomma, synes denna omständighet häntyda derpå, att Nordens handelsförbindelser fått en ny riktning, nemligen åt södern. De tyska mynten i våra jordfynd omfatta tiden från medlet af tionde till slutet af elfte århundradet, eller omkring 150 år. Förutom

1) Jemför *Tornberg*, Kufiska mynt i svenska Kongl. Myntkabinettet.

2) Jemför *Adlerbeth*, Om Sveriges forna österländska handel.

dessa mynt träffas i denna klassens fynd företrädesvis också *anglo-sachsiska mynt*, äfvensom *danska*, samt någon gång och sparsamt några *svenska, norska, irländska, ungerska, byzantinska* och *kufiska mynt*. Jemte alla dessa slags mynt, som alla äro af silfver, innehålla jordfynden oftast ringar, prydnader, smycken, tackor och stänger m. m, allt nästan uteslutande af silfver. Man antager, att alla dessa smycken och prydnader hafva ett österländskt ursprung och blifvit förda till Norden med de kufiska mynten, hvartill man har anledning sluta, dels deraf, att dessa dyrbarheter, åtminstone till någon betydlig mängd, icke anträffats i Englands och Tysklands jordfynd, dels ock deraf, att de icke förekomma i våra fynd sednare än från elfte århundradet. Att äfven de tyska mynten hitkommit på handelsvägen, antydes såväl af deras preglingsorter, som äro belägna utmed Tysklands största floder, hvilka den tiden voro de förnämsta handelsvägarne, som af deras talrikhet och oftast mycket slitna tillstånd.

Redan före christendomens utbredande i Sverige antages den då fria och oberoende ön Gotland, »*Eystrasalts Auga*» såsom den kallades, hafva varit hela Nordens förnämsta handelsområde och det blomstrande Visby dess rikaste stad. Sålunda omförmåler Adam af Bremen¹⁾, att Visby i tionde århundradet var medelpunkten för den skandinaviska handeln och samlingsorten, hvarifrån Varingarne i »*österväg*» öfver Ryssland utgingo till Byzanz samt pilgrimerne till Heliga landet och Jerusalem. Och legenden förlägger redan i 9:de årh. ett gotländskt nybygge till det mellersta Ryssland²⁾. Härigenom blef Visby ett slags »helig ort», hvarest de närgränsande folken hade hvar sin särskilda kyrka. *Guta Saga*, författad i 12:te årh. på gammalt gutniskt tungomål, säger ock: »I början hade Gotland ingen egen biskop, ty ett stort antal af dem gingo i pilgrimsfärd till, eller återkommo från det Heliga landet och Jerusalem. Den tiden var »*oystrawegr*» genom Ryssland och Grekland för färder till Jerusalem. Vid genomfärden invigde biskoparne kyrkor och kyrkogårdar åt de folk, som desamma hade grundlagt³⁾.

1) De Situ Danicæ. Cap. CCVIII.

2) *Riant*, Pélerinages des Scandinaves en Terre Sainte. Paris 1865.

3) *Säve*, *Guta Saga* Cap. 5, p. 34. Som bevis huru liflig handelsvägen var öfver Ryssland kan anföras, att Skandinaverne på denna tid hade egen kyrka i Nowgorod. *Riant* l. c.

De *anglosachsiska mynten* åter började inkomma till Norden samtidigt med nordboernes större och allmännare vikingafärder till England, samt utpressades såsom ett slags fredsköp första gången, åtminstone i stort, år 991 med 10,000 pund (= marker) silfver, och fortsattes dermed till stigande belopp, särdeles från den tid (1013) då Sven Tveskägg från Ethelred II eröfrade hela England. Dessa krigsskatter, som till år 1017 (efter *en* beräkning) uppgingo till 271,500 pund (= marker) silfver och fingo namn af *danagäld*, spriddes från Danmark vidare till Östersjöns stränder¹⁾, samt återfinnas i stor mängd i de gotländska fynden. Denna danagäld upphörde med år 1049, hvarefter ock de anglo-sachsiska mynten, från och med Eadgar till och med Edvard Bekännaren (959—1066), i våra fynd högst sällan förekomma. De omfatta alltså en tiderymd af omkring 100 år. Denna Nordens närmare beröring med England, och som slutade med landets eröfring, gaf de nordiska konungarne, Sven Tveskägg i Danmark (991—1014), Olof Skötkonung i Sverige (993—1024) och Olof Tryggvason i Norge (995—1000) anledning att slå egna mynt, hvartill begagnades inkallade engelske myntmästare. I Gotlands jord hafva till år 1846 funnits omkring 400 danska mynt, för Knut den store, Hartaknut, Magnus den gode, Sven Estridsson, Olof Hunger och Erik Ejegod. Af svenska mynt 20 för Olof Skötkonung och 6 för Anund Jakob²⁾. Af norska mynt 2 för Olof den helige och 2 för Harald Hårdråde³⁾. Förut nämnda svenska mynt äro alla slagna i Sigtuna.

Men äfven Gotland antages hafva haft eget mynt redan under elfte årh. Härom yttrar Strelow i sin *Cronica Guttilandorum* (p. 140): »Aar 1097 var god tid paa Guthiland, 1 skeppe korn koste en *gutnick*, er en penge, 12 paa en skilling danske.» Sannolikt fortsatte Gotland under sin välmaktstid denna en gång började myntning, ty 1361 fick Visby af Valdemar Atterdag stadfästelse på sina privilegier, bland hvilka var att hafva »deris egen mynt som aff arrilds tid»⁴⁾. Myntverkstaden säges hafva varit inrättad först i ett af ringmurens torn åt norra sidan, samt

1) *Nordström*, Bidrag till penningväsendets historia.

2) Deri inberäknade de i Visby myntkabinett befintliga mynten för dessa konungar.

3) Jemför *Hildebrand*, Anglo-sachsiska mynt.

4) *Strelow*, p. 174. *Hvitfeld*, Dan. Chron. p. 525.

sednare i det s. k. mynttornet i Wisborgs slott, efter att detta slott blifvit i början af 1400-talet uppbyggt.

Gotlands mynt voro dels *ensidiga* med ett dubbelt W, dels tvåsidiga af flera olika präglar. Af de sistnämnda äro äldst de, som å ena sidan hafva omskriften *Moneta Civitatis* och en femstjeldad liljestängel¹⁾, samt å den andra, omskriften *Wisbucenis* och lammet med segerfanan²⁾. De talrika af olika storlek och halt, samt särdeles till omskriften sins emellan något skiljaktiga mynten af denna typ torde kunna hänföras till tiden från medlet af 1200-talet till medlet af 1400-talet. Dernäst komma de utaf Erik af Pommern under vistelsen på Gotland 1439—1449 i Visby slagna mynt, hvarå han kallar sig *Ericus Rex Gutokum*³⁾. Vidare de af Johan II (1481—1513) i Visby slagna korshvidar⁴⁾. Derefter komma de troligen under Christiern II (1513—1523) slagna Visbymynten af andra storleken, hvarå på åtsidan första gången förekommer i skölden en tvärbjelke⁵⁾, men hvilka mynt

1) Den å dessa mynt förekommande stängeln, med till en början 5 liljor, hvilka sednare mer tyckas likna klöfverblad, torde måhända häntyda på de i Visby handlande förnämsta länderna Sverige, Tyskland, Ryssland, Lifland och Nederland, hvilka alla der hade egna kyrkor. Den femstjeldade liljestängeln finnes äfven i Visby stads äldsta sigill, hvari omskriften är: *Sigillum Civitatis Wisbyensis*. Äfven i Tyskarnes gotländska medeltidssigill finnes en mångstjeldad liljestängel med omskrift: *Sigill' Theutonicor' Gutla'dia Frequentantium*. Sannolikt härleder sig bruket af liljor å Visby mynt och sigill ursprungligen från Tyskland, då man vet att under medeltiden Visby magistrat var till hälften gotländsk och till hälften tysk. Äfven i Visby stadslag, som var skriven på både »göthiske» och tyska, åberopas konung Magnus Erikssons förordning, att Rådet skulle hafva *ett insegel af begge tungomälen*, hvarmed ock antydes inseglets gemensamma sinnebilder.

2) Ursprungligen var Gotlands vapen en till venster vänd vädur, som höll en rutad fana med öfverst å fanstången ett kors. Omskriften är: *Gutenses Signo Xpistus Signatur in Agno*. Stampen till detta Gotlands äldsta sigill finnes i Antiquitets-akademiens samlingar.

3) Ett sådant mynt finnes i svenska Kongl. Myntkabinettet.

4) I det stora Fyens-fyndet 1843 fanns ett dylikt mynt.

5) Den af Suhm i Beskr. öfver danska mynt och medaljer framkastade gissningen, att denna bjelke skulle föreställa krabbevapnet och häntyda på riksmarsken Tyge Krabbe, som haft något befäl vid Malmö belägring, motsäges förnämligast deraf, att denna typ fortvarat under en längre tid, hvartill kommer, att någon Krabbe aldrig haft någon maktutöfning på Gotland.

i öfrigt till bokstafsform och utseende närma sig de äldre mynten. Derpå följa de af Severin Norby under åren 1523—1525 i Visby slagna skillingar och dreger, såväl med som utan utsatt årtal. Dessa mynt hafva alla å ena sidan Norbys vapen samt å den andra antingen danska lejonen eller Gotlands-lammet. Vidare komma de sannolikt af Fredrik I (1525—1533) slagna Visby-mynten af andra storleken, med liknande tvärbjelke i skölden, hvilka till utseendet närma sig Severin Norbys Visbymynt. Der-efter följa Christian III:s (1541—1559) i Visby slagna mynt dels för åren 1535—1537 af 4:de storleken, dels för 1554 af 5:te, 4:de och 2:dra storleken. Slutligen komma Fredrik II:s (1559—1588) Visbymynt; för år 1565 af 5:te storleken, hvarå finnes Billevapnet. Jens Bille var nemligen ståthållare på Gotland från 1560 till 1576. Detta mynt är det sista å Gotland slagna.

För Visby äro säkert kända allenast två myntmästare¹⁾ nemligen »*Gisecke*, som aar 1427 gaff Tjerre Ageren til Vor Frue kirckis orgel»²⁾, samt *Mathias*, hvilkens »efterleverska *Giseltrud* bevilgede aar 1482 de Brödre i S:t Carin Closter en ager . . . kaldis Mynterageren».

Jag har med detta korta sammandrag af Gotlands fynd- och mynthistoria först önskat fästa mötets uppmärksamhet på några äldre tiders myntförhållanden, särskildt hvad Gotland beträffar, för att derigenom söka antyda den stora betydelse myntkunskapen eger för bedömandet och bestämmandet af en stor del af våra genom jordfynd uppdagade fornsaker. Och sedan jag här fått en öfversigt af den vackra samling medeltidsmynt, som Visby elementarläroverks myntkabinett innesluter, der det kan framvisas två af de högst sällsynta Anund Jakobs mynt, af hvilka i alla kända enskildes myntsamlingar det tillsammans icke finnes mer än fyra exemplar och, så vidt jag vet, i öfriga elementarläroverks myntsamlingar icke ett enda, samt dessutom här finnas af de mycket sällsynta Eadgers, Edvard martyrens och Hartaknuts engelska

1) Måhända kan den *Olof Myntare*, som af Berch bland *svenske* myntmästare omnämnes hafva 1411 varit myntmästare i Viborg, hänföras till Viborg, hvilket vid samma tid anlades, allrahelst något myntverk eller mynt icke är känt för Viborg i Finland.

2) Strelow p. 205 och 226. Schröder-Bergman: de Numis Gotlandicis p. 4.

mynt, äfvensom danska runmynt m. fl., så har jag tillika velat uttala den förhoppning, att Visby elementarläroverks nitiska och upplysta styrelse måtte, med de stora både intellektuella och materiella krafter, hvaröfver densamma har att förfoga; låta ordna och upplägga hela sin myntsamling samt deröfver upprätta en kortfattad beskrifvande förteckning, för att densamma från trycket utgifva. I det man sålunda genom tryckta myntbeskrifningar gör myntkabinetten mera kända, blifva de ock ej allenast fruktbara för dem som studera myntvetenskapen, denna ganska viktiga länk i vetandets stora kedja, utan härigenom beredas äfven lättade tillfällen att medelst byten och gåfvor få samlingarna förökade. Jag har mig ock bekant, att så väl enskilde myntsamlare, som vårdare af offentliga myntsamlingar, dels redan offentliggjort, dels snart komma att låta trycka sådana myntförteckningar. På detta sätt torde äfven bäst vinnas syftemålet med alla slags samlingar, att nemligen vara, *icke*, såsom för en del samlare, sjelfva *målet*, mer eller mindre upphunnet, att ega många och sällsynta stycken, utan *medlet*, att derigenom vinna upplysningar inom historiens eller odlingens flerfaldiga områden.
